

Tomas Wieder

Tyskland-Ryssland: En speciell relation sedan 1920-talet

”Beslutet att skicka vapen till ett land i krig med Ryssland – ett tecken på att Tyskland ändrat sin syn på historien”

Ur *Le Monde*, 4 juni 2023

Att skicka vapen till ett land i krig med Moskva strider mot den speciella relation som rått mellan Tyskland och Ryssland sedan 1920-talet. Rysslands aggression har tvingat Berlin att välja sida. Det säger Stefan Creuzberger, professor i nutidshistoria vid universitetet i Rostock. Han är också medlem av den tysk-ryska historiekommisionen och författare till *Das deutsch-russische Jahrhundert. Geschichte einer besonderen Beziehung* [Det tysk-ryska århundradet. Historien om en speciell relation].

De första tyska stridsvagnarna av modell Leopard 2 levererades till Ukraina i slutet av mars, men beslutet har föregåtts av livlig debatt i Tyskland. Varför?

Att leverera vapen till ett land i krig med Ryssland är allt annat än någon självklarhet för Tyskland. Ända sedan den vändning Willy Brandt beslutade om i början av 1970-talet med sin ”nya Östpolitik” har varje förbundskansler varit noga med att ha bra relationer med Moskva. Så var det med Helmut Kohl. Trots Sovjetunionens upplösning 1991 var han övertygad om att Ryssland förblev en stormakt och att ett återförenat Tyskland borde göra allt för att knyta det till Väst. Således pläderade han 1994 för att Ryssland skulle bli medlem av Natos ”partnerskap för fred” och fyra år senare att landet skulle bli medlem av G7, som därmed blev G8.

Efter honom fortsatte Gerhard Schröder och Angela Merkel samma politik. Den förre lanserade 2001, tillsammans med Vladimir Putin, ”Sankt Petersburg-dialogen”, medan Merkel bemödade sig om att hålla öppen en kanal för diskussioner med Ryssland, trots att det inte alltid var något som uppskattades av en del av hennes västliga allierade. Exempelvis var hon – i likhet med Frankrikes president Nicolas Sarkozy – 2008 mot att Georgien och Ukraina skulle bli medlemmar av Nato, vilket USA och en del länder i Östeuropa förespråkade.¹

¹ Detta skedde bl a vid Natotoppmötet i Bukarest 2008, se Sylvie Kauffmann, [Spöket från Bukarest vilar över Natos toppmöte i Vilnius](#), och Fred Kaplan: [”En bro för mycket” – NATO efter muren](#) (s. 5-7).

I din bok påminner du om att denna ”speciella relation” mellan Tyskland och Ryssland har gamla anor ...

För det första fanns det äktenskapliga band från 1700-talet mellan den ryska tsardynastin, ätten Romanov, och de förnämsta familjerna inom tysk adel.² Sedan kom de starka ekonomiska band som knöts på 1800-talet: strax före första världskriget kontrollerade tyska företag som Siemens och AEG 60 procent av elindustrin i Ryssland. Tyskland var då – och ohotat – Rysslands främsta handelspartner. Det hindrade inte de båda från att hamna i krig med varandra 1914, men det är bra att ha detta klart för sig för att förstå, i ett längre sammanhang, den speciella relationen mellan de båda.

Du framhåller betydelsen av Rapalloavtalet, undertecknat i april 1922, mellan den tyska Weimarrepubliken och Sovjetryssland. Varför?

Dessa båda förlorare i första världskriget var diplomatiskt isolerade och ekonomiskt nere på rygg. Detta läge av ”parias” ledde till ett närmande. Karl Radek, ”Herr Tyskland” i bolsjevikledningen i Ryssland, talade då om en ”ödesgemenskap”. Och ett nära samarbete knöts på handelsområde, men även militärt. Denna andra komponent, hemlighållen då, gav Weimarrepubliken möjlighet att kringgå de stränga klausulerna i Versaillesfördraget [1919] och den tyska rustningsindustrin kunde utveckla sin produktion i Sovjetunionen, av stridsvagnar, stridsflyg och kemiska vapen.

Rapallo skulle sätta sina spår. När Konrad Adenauer 1955 for till Moskva för att återupprätta de diplomatiska förbindelserna med Sovjetunionen, när Willy Brandt lanserade sin ”nya *Ostpolitik*”, eller när Schröder vägrade att stödja USA i Irakkriget 2003, återkom temat Rapallo ständigt: ”Vilken sida står Tyskland på egentligen? Kan man lita på dem när de säger sig vara förankrade i Väst samtidigt som de flirtar med Ryssland?” Dessa misstankar har återkommit under kriget i Ukraina och Berlins tveksamhet att leverera vapen till Kyiv. Att Tyskland efter en het debatt ändå skickade Leopard 2 till Ukraina visar att man dragit lärdom av historien. För fram till 1945 hade Tyskland rykte om sig att vara ”en orosstiftare”, men från och med Adenauer är man bestämt förankrad i Väst.

Rapalloavtalet är också en påminnelse om ekonomins betydelse i de tysk-ryska relationerna ...

Ja. Att Tyskland återhämtade sig snabbare än England och Frankrike under finanskrisen 1929 berodde framför allt på att landets industri kunde utnyttja avsättningsmöjligheterna i Sovjetunionen. När handelsutbytet mellan Förbundsrepubliken och Sovjetunionen återupprättades i början av kalla kriget, symboliserat av att Östutskottet i tysk ekonomi [*Ost-Ausschuss der deutschen Wirtschaft*] bildades 1952, jämnade vägen för att diplomatiska förbindelser mellan Bonn och Moskva kunde återupptas tre år senare.

Det förklarar också den tyska energipolitiken alltsedan det första kontraktet om ryska gasleveranser till Förbundsrepubliken undertecknades 1970, till konstruktionen av gasledningarna Nord Stream 1 och 2 på 2010-talet. Många har undrat hur det kom sig att Tyskland kunde göra sig så beroende av rysk gas. Men svaret är egentligen ganska enkelt: för att Moskva, också mitt under kalla kriget, var en lojal och pålitlig handelspartner, det fanns inget att oroa sig över. Förmodligen är det ett av Merkels största misstag, men hon var inte ensam om det. Efter annektering av Krim 2014, när förbundskansler Merkel började kräva en hårdare hållning mot Ryssland, och drev på för sanktioner från EU:s sida, mötte hon hårt motstånd, också i Tyskland. Jag tänker till exempel på socialdemokraten Manuela Schwesig, regeringschef i delstaten Mecklenburg-Västpommern, slutmålet för Nord Stream, som varje år fortsatte

² Den siste tsaren. Nikolaj II var t ex gift med Alexandra, prinsessa av Hessen.

att anordna en Rysslandsdag [*Russlandtag*], vilket mer eller mindre utgjorde en parallell diplomati till den stränga linje som förespråkades i Berlin ...

Vilket ansvar har de tyska socialdemokraterna för denna eftergivenhet mot Ryssland, framför allt efter att Putin kommit till makten 1999?

SPD var Willy Brandts parti, och han var pappa till den ”nya Östpolitiken”, vilket förklarar en hel del. Förutom Manuela Schwesig har vi också Gerhard Schröder, som efter att 2005 ha lämnat posten som förbundskansler invaldes i styrelsen för den ryska gasjätten Gazprom. Och flera namn kan nämnas. Men man får inte ägna sig åt någon karikatyr: inom SPD finns flera strömningar, som delvis har att göra med en generationsfråga. I motsats till de äldre, ofta med nostalgi till Östpolitiken, som har samma syn på dagens Ryssland som på Sovjetunionen åren 1970-1980, har vi många yngre inom partiet som redan före kriget i Ukraina var inne på en hårdare hållning gentemot Moskva. Det gäller t ex Heiko Maas, utrikesminister mellan 2018 och 2021, som var kritisk mot Putins neo-imperialism och talade för att östeuropéernas oro skulle tas på allvar. Men han bestraffades och marginaliserades av den egna partiledningen. Med den *Zeitenwende* [Epokförändring] som Olaf Scholz tillkännagett efter invasionen av Ukraina verkar den strömningen väga tyngre inom SPD. Återstår att se om det kommer att vara.

2021 försvarade president Frank-Walter Steinmeier Nord Stream 2, betecknade den som ”sista bron mellan Ryssland och Europa” och rättfärdigade konstruktionen av den med de tjugo miljonerna döda i Sovjet under andra världskriget. Ukraina protesterade då mot att Sovjetunionen på detta sätt reducerades till att bara handla om Ryssland ...

Folkopinionen i Tyskland har antagligen lite väl sent insett att de f d sovjetrepublikerna – som Belarus och Ukraina – var stater i sin egen rätt. Fram till alldeles nyligen sågs de framför allt som den västra delen av Sovjetunionen, den ”blodiga jord” som den amerikanske historikern Timothy Snyder talar om³, och som Tyskland och Sovjetunionen stred om och förödde mellan 1941 och 1945.

Inom politiken var situationen annorlunda. Även om Kohl på 1990-talet ville se ett närmande mellan Ryssland och Väst, var Tyskland inte helt och hållet fokuserat på Moskva. Tvärtom: Kohl och hans utrikesminister Hans-Dietrich Genscher verkade för att de f d kommunistländerna i Östeuropa och de nya stater som uppstått efter upplösningen av Sovjetunionen – bl a Ukraina – skulle få bli medlemmar av det Nordatlantiska samarbetsråd, som Nato bildat 1991. De åren verkade Tyskland också för att Ukraina, i utbyte mot att man avstod från sin kärnvapenarsenal, skulle få sin suveränitet garanterad av Moskva – inklusive över Krim, som ingen kunde föreställa sig att Ryssland skulle annektera illegalt tjugo år senare.⁴

Hur ser framtiden ut för de tysk-ryska relationerna? Kommer Tyskland åter att inta en medlarroll mellan Ryssland och Väst, eller har invasionen av Ukraina varaktigt bränt alla broar mellan Berlin och Moskva?

Svårt att säga. Genom att leverera stridsvagnar till Ukraina och medverka till att stärka Natos östflank och tillkännage stora och tidigare aldrig skådade satsningar på försvaret har Tyskland valt sida. De förväntningar som kommit till uttryck från Polen och de baltiska staterna gör att jag har svårt att se någon framtid för relationerna mellan Berlin och Moskva. Å andra sidan

³ En anspelning på Snyders bok *Den blodiga jorden* (2011, pocket 2023)

⁴ Syftar på *Budapestuppgörelsen* som skrevs under 5 december 1994. Den innebar att Ukraina (och andra f d sovjetrepubliker) lämnade ifrån sig sina kärnvapen (till Ryssland) i utbyte mot viss ekonomisk ersättning och försäkran från kärnvapenmakterna (inkl. Ryssland) att inte hota eller använda våld mot dessa staters territoriella integritet och politiska självständighet. Se <https://sv.wikipedia.org/wiki/Budapestuppgörelsen>.

går det inte att definitivt ignorera Ryssland på grund av dess enorma storlek, dess resurser och geopolitiska tyngd. Kriget i Ukraina gör att någon försoning är svår att föreställa sig, och än mindre med Vladimir Putin, men någon gång måste man ändå lära sig att på nytt samarbeta med ryssarna.

Vem hade 1945 kunnat föreställa sig att de länder som krigat mot det Tyskland som startat historiens värsta utrotningskrig och var skyldigt till att sex miljoner europeiska judar dödades åter skulle vara beredda att tala med det? Likafullt, tio år efter *Wehrmachts* kapitulation kom Förbundsrepubliken med i Nato. Historiens gång kan kastas om mycket snabbt och på helt oväntade sätt.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Om det revolutionära Rysslands tidiga relationer till Tyskland och Rapallofördraget, se kap. 28-29 i E H Carrs [Ryska revolutionen del 3](#).

Nazisternas maktövertagande 1933, medförde naturligtvis att relationerna mellan Tyskland och Sovjet försämrades, men trots allt hade man även fortsättningsvis ett visst ekonomiskt och militärt utbyte och samarbete. [Molotov-Ribbentrop-pakten](#) (aug. 1939) medförde att handelsutbytet på nytt fick ett stort uppsving. Men den tyska invasionen av Sovjet i juni 1941 satte definitivt stopp för allt sådant.